

Humanistyka i przyrodoznawstwo³⁴

Przegląd książki *Między humanistyką a przyrodoznawstwem. Od podstaw psychologii do eksperymentalnej psychologii klinicznej*

Autor tekstów w zbiorze: Andrzej Lewicki

Tytuł: *Między humanistyką a przyrodoznawstwem. Od podstaw psychologii do eksperymentalnej psychologii klinicznej*

Wstęp i dobór tekstów: Maria Lewicka, Helena Sęk

Rok wydania: 2009

Wydawnictwo: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

Liczba stron: 220

Witold Wachowski

Instytut Filozofii, Uniwersytet Warszawski
Instytut Filozofii i Socjologii PAN
witoldwachowski@gmail.com



Abstrakt

W niniejszej recenzji dokonuję przeglądu zbioru tekstów Andrzeja Lewickiego opatrzonego wstępem, koncentrując się na tym ostatnim oraz na analizach autora zawartych we fragmentach jego książki z 1960, a także odnosząc je do współczesnych zmian w paradygmacie badań nad poznaniem.

Słowa kluczowe: działanie; Lewicki Andrzej; orientacja w otoczeniu; poznanie; psychologia; wartość

Aby uczcić swoją przeszłą 150-letnią działalność, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk postanowiło opublikować – w ramach serii „Klasyki Nauki Poznańskiej” – wybory prac najwybitniejszych, a już nieżyjących uczonych związanych z Poznaniem. Wśród nich musiał się znaleźć Andrzej Lewicki. Wyboru prac tego autora dokonały i wstępem opatrzyły profesor Maria Lewicka, jego córka, oraz profesor Helena Sęk, obie zresztą również

³⁴ Wykorzystano opracowanie książki przygotowane na potrzeby anglojęzycznego wprowadzenia do pracy A. Lewickiego (Wachowski, 2016a).

związane w swoim czasie z poznańskim Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza. Zbiorek wydano sześć lat temu, a prace w nim przedstawione pochodzą z lat 1960–1972. Jak na razie, żadna z tych informacji, choć niewątpliwie zacnych, nie dostarcza powodu do dokonania przeglądu tej publikacji na łamach czasopisma *Avant*.

Tymczasem właściwy powód niejako leży w sferze możliwości, wybiega w przyszłość. O pracy naukowej Lewickiego, wybitnego przedstawiciela psychologii w szkole lwowsko-warszawskiej (zob. Rzepa, 1997), należy bowiem przypominać. Na pewno z uwagi na jego ówczesne zasługi, niekiedy wręcz konkurencyjne wobec dokonań światowych – co z powodzeniem uzmysławiają czytelnikowi autorki „Wprowadzenia” do omawianego zbiorku (Lewicka i Sęk, 2009). Lecz również z uwagi na potencjał myśli badawczej, wprowadzicie niezrealizowany (autor zmarł przedwcześnie, jego prace pozostały za barierą językową dla świata), jednak do dziś inspirujący i – jak się okazuje – zbieżny intuicjami z niektórymi tendencjami w obecnych badaniach nad ludzkimi procesami poznawczymi, co próbowałem pokrótce naświetlić we wprowadzeniu do prac Lewickiego dla czytelnika anglojęzycznego (Wachowski, 2016a). Nie znaczy to jednak, że polski odbiorca jest z nimi doskonale lub choćby dostatecznie zaznajomiony.

Co tymczasem oferuje wspomniany zbiorek temu drugiemu? Składają się na niego: stosunkowo obszerny (jak na tę publikację) wstęp, zatytułowany „Między humanistyką a przyrodoznawstwem – podstawowe zagadnienia psychologii, a psychologii klinicznej w szczególności”, a także trzy teksty, które – jak piszą Lewicka i Sęk – mają istotne znaczenie dla psychologii oraz dla podstaw psychologii klinicznej. Pierwszy to fragment książki *Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu* (1960), drugi – „Rola abstrakcji pozytywnej i negatywnej w procesie uczenia się nowych pojęć (badania eksperymentalne)” (1960), a trzeci – „Ewolucja koncepcji procesu psychicznego we współczesnej psychologii” (1972).

Niezależnie jednak od wysokiej wartości tych prac, istotnym walorem tej książki jest wspomniany wstęp, dobrze równoważący informacje biograficzne i dotyczące dorobku naukowego Lewickiego, dlatego też – wyjątkowo jak na tekst o charakterze recenzji książki – chciałbym mu poświęcić więcej miejsca.

Ze wstępu wynika, że stosunkowo dużo wiadomo o życiu i działalności Andrzeja Władysława Tadeusza Lewickiego urodzonego we Lwowie, który ukończył tam gimnazjum i podjął studia na obfitującym w naukowe sławy Uniwersytecie Lwowskim na kierunkach: polonistyka i psychologia. Był również asystentem w tamtejszym Zakładzie Psychologii pod kierunkiem

Mieczysława Kreutza. Ponadto zaczął się udzielać dydaktycznie, czemu pozostał już wierny. W roku 1945 obronił pracę doktorską na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, następnie został adiunktem, a później – zastępcą kierownika Zakładu Psychologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Niemal w tym samym czasie zostaje zatrudniony w Poradni Instytutu Higieny Psychiczej. Tam też narodziły się jego zainteresowania psychologią kliniczną.

Autorki wprowadzenia podkreślają, że Lewicki trafił wówczas na okres dość trudny dla polskiej psychologii. Z jednej strony ciążyła potrzeba wyrównania powojennych różnic w zakresie badań i nauczania uniwersyteckiego. Z drugiej strony doskwierały naciski ideologiczne i zakazy, między innymi zakaz stosowania testów diagnostycznych. Badacz w odpowiedzi na to rozwija inne techniki diagnostyczne, takie jak obserwacja kliniczna, inicjując w ten sposób badania podstawowe w psychologii klinicznej. Na początku lat 50. Lewicki habilitował się, a później podjął pracę na Uniwersytecie Poznańskim w Katedrze Psychologii. W roku 1960 dzięki książce *Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu* (1960) otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. Został też kierownikiem Katedry Psychologii Klinicznej. W następnych latach pracował w Poznaniu, ale również w Toruniu (na uniwersytecie oraz jako konsultant psychologiczny w Wojewódzkiej Poradni Zdrowia Psychicznego). W tym płodnym czasie publikuje własne prace badawcze, zostaje też redaktorem i współautorem pierwszego polskiego podręcznika psychologii klinicznej (pracę nad podręcznikiem psychologii penitencjarnej przerwała mu przedwczesna śmierć).

Lata 50. to okres wyraźnej ewolucji w jego pracy badawczej. Ważną rolę zaczęły dla niego odgrywać potrzeby praktyki klinicznej oraz neurofizjologiczne podstawy prac Iwana Pawłowa, które dogłębnie analizował, interpretując go w duchu innym niż to wówczas czyniono (zob. Lewicki, 1955; 1960, s. 59-90). Autorki wprowadzenia zwracają uwagę na to, że badacz ten wyprzedził nieco nieznaną w Polsce badania zagraniczne, adoptując na własne potrzeby technikę „sztucznego języka” i proponując oryginalną metodę uczenia się sztucznych pojęć. O oryginalności i doniosłości myśli Lewickiego świadczą również teksty zamieszczone w przedstawianym zbiorze.

I tak: w pracy „Rola abstrakcji pozytywnej i negatywnej...” (1960) przedstawił oryginalną metodę tak zwanych „klipców”, przydatną w analizie procesów różnicowania i uogólniania. „Ewolucja koncepcji procesu psychicznego...” (1972) podejmuje kwestię ówczesnego przededefiniowywania przedmiotu badań psychologii, wraz z problemem przeżyć wewnętrznych

i obiektywnych metod badań. Natomiast jeżeli chodzi o przedrukowane fragmenty książki *Procesy poznawcze...* (1960), wybór padł na wyjątkowo atrakcyjne rozdziały VI i VII. W pierwszym z nich autor wprowadza pojęcie orientacji w otoczeniu, proponując używanie go zamiast problematycznego terminu „rozumienie”. Na orientację tę składa się orientacja w wartości i orientacja w działaniu, które możliwe są dzięki obecnym w środowisku wskaźnikom wartości i działania; przy czym Lewicki często odwołuje się tutaj – z odpowiednią dozą krytycznej wnikliwości – do prac Pawłowa. W następnym rozdziale Lewicki odnosi się już do społeczno-kulturowego wymiaru ludzkiego otoczenia. Autor podkreśla, że należy rozpatrywać człowieka nie jako przebywającego w jakimś abstrakcyjnym otoczeniu, lecz w relacji do jego własnego środowiska, tu i teraz. Z kolei o specyfice społeczno-kulturowego otoczenia ludzi decyduje nie tylko to, że mają oni w nim do czynienia głównie z artefaktami, ale też – zwłaszcza – wymagania stawiane jednostce przez dane społeczeństwo. Niezależnie od swoistości kulturowych potrzeb człowieka, według Lewickiego nadal można je rozpatrywać w kategoriach przystosowania do otoczenia.

Uważna lektura tej przedrukowanej we fragmentach książki Lewickiego może zaskoczyć w kontekście współczesnej panoramy badań i problemów w dziedzinie nauk poznawczych, w które znaczący wkład wniosła również psychologia. Od lat 90. dwudziestego wieku można obserwować konsekwentne, przybierające na sile próby zrywania z internalistycznym ujmowaniem procesów poznawczych, przy jednoczesnym nacisku na uwzględnianie roli usytuowania tych procesów w środowisku, również społeczno-kulturowym. Tendencje te można powiązać z perspektywy tak zwanej ekologii poznawczej, swoistego nowego paradygmatu badań nad poznaniem, który jednakże rozbija się na dwa nurty: jeden to połączenie klasycznych nauk poznawczych (główne neuronauki) z ekologią ewolucyjną (zob. Dukas and Ratcliffe, 2009), drugi – znacznie odbiega od neurokognitywistyki i domaga się uwzględnienia społeczno-kulturowego charakteru ludzkich procesów poznawczych już na pierwszym planie badań nad nimi (Hutchins, 2010). Wydaje się, że myśl Lewickiego nabiera życia i rumieńców w kontekście tych współczesnych badań i dyskusji. Idąc dalej, można się pokusić o porównanie intuicji autora *Procesów poznawczych...* z koncepcją współczesnego mu Jamesa Gibsona (1966; 1979), twórcy żywej po dziś dzień psychologii ekologicznej (zob. Wachowski, 2016a).

Oczywiście należy pamiętać o tym, że mamy tutaj do czynienia z pracą sprzed przeszło półwiecza. Mimo krytycznego, wnikliwego podejścia badacza, trudno mówić tu o bezpośrednio współczesnym czy aktualnym podejściu. Ponadto przedstawiany zbiorek jest raczej skąpy objętościowo

i na pewno nie oddaje całokształtu zainteresowań i kompetencji naukowych Lewickiego, o których pewne pojęcie daje treść wstępu. Jeżeli więc mówić tutaj o jakimś uniwersalnym bez zastrzeżeń aspekcie tej publikacji, będzie nim wola harmonijnego wiązania elementów humanistyki i przyrodoznawstwa. Lewicki traktował dziedzinę psychologii jako naukę o mechanizmach ludzkiego zachowania, która obejmuje zagadnienia zarówno przyrodnicze, jak i humanistyczne. Takie też były jego zainteresowania, tak prezentował się w pracy dydaktycznej. W tym świetle jego dorobek pozostanie już nowoczesny.

Bibliografia

- Dukas, R. & Ratcliffe, J. M. (red.). (2009). *Cognitive Ecology II*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gibson, J. J. (1966). *The senses considered as perceptual systems*. Boston: Houghton Mifflin.
- Gibson, J. J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin.
- Hutchins, E. (2010). Cognitive Ecology. *Topics in Cognitive Science*, 4, 705-715. DOI: 10.1111/j.1756-8765.2010.01089.x
- Lewicka, M. & Sęk, H. (2009). Wstęp. Między humanistyką a przyrodoznawstwem – podstawowe zagadnienia psychologii, a psychologii klinicznej w szczególności. W A. Lewicki, *Między humanistyką a przyrodoznawstwem. Od podstaw psychologii do eksperymentalnej psychologii klinicznej* (s. 9-32). Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Lewicki, A. (1955). *Mechanizm odróżniania w świetle nauki Pawłowa*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lewicki, A. (1960). *Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lewicki, A. (2009). *Między humanistyką a przyrodoznawstwem. Od podstaw psychologii do eksperymentalnej psychologii klinicznej*. Introduction and selection of texts by M. Lewicka & H. Sęk. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Lewicki, A. (2016). Cognition as Orientation in the Environment. Translation: M. Koczyńska. *Avant*, VII, 3/2016, 46-67. DOI: 10.26913/70302016.0109.0004
- Rzepa, T. (red.). (1997). *Psychologia w szkole lwowsko-warszawskiej: Twardowski, Witwicki, Baley, Błachowski, Kreutz, Lewicki, Tomaszewski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wachowski, W. (2016a). Andrzej Lewicki: a New Psychology and an Even Newer Paradigm. *Avant*, VII, 3/2016, 41-45. DOI: 10.26913/70302016.0109.0003

Abstract

Review of the book *Między humanistyką a przyrodoznawstwem. Od podstaw psychologii do eksperymentalnej psychologii klinicznej* [Between humanities and natural science. From basics of psychology to experimental clinical psychology] including a collection of works by Andrzej Lewicki, as well as an introduction to them.

Keywords: action; cognition; Lewicki Andrzej; orientation in the environment; psychology; value